

Docendo discimus.° Een degelijke les geschiedenis kan meer leren dan een jaar gevuld met historische choreografie?

"Trop is teveel en teveel is trop".

Men herinnert zich vandaag wellicht nog nauwelijks de pathetische oproep waarmee de (even populaire als verguisde) Belgische politicus en zakenman Paul Vanden Boeynants (1919-2001) de internationale pers op afstand wilde houden na zijn vrijlating in de beruchte ontvoeringszaak 'Haemers' uit 1989.

Noch de context noch de uitspraak zelf behoren tot ons poëtisch patrimonium, maar de woorden zelf zijn, *mutatis mutandis*, wel inzetbaar in diverse omstandigheden. Men kan hen bijvoorbeeld toepassen op de wijze waarop wij sinds maanden op onstilbare wijze worden herinnerd aan de Eerste Wereldoorlog. De choreografie settelt zich op alle podiums en niveaus, internationaal, nationaal, regionaal, gemeentelijk en in alle poriën van onze erfgoedgemeenschappen. De 'vererfgoeding' van de geschiedenis als vorm van beleving zeg maar.

Uiteraard zijn het herdenken van die oorlogsgruwel én de herinnering van de vele pijnlijke disfuncties van ons maatschappelijk leven tussen 1914 en 1918 noodzakelijk. Maar de factor herhaling moge dan een belangrijke retorische figuur vormen, zij maakt uiteindelijk ook doof, mist dus haar doel en wordt ten slotte hinderlijk overbodig. Want zodra het geweten doof wordt, is het kwaad geschied, dan heeft herhaling zelfs geen zin meer *"On ne répète pas deux fois la messe pour les sourds"* beseft ook de Franse filosoof en taalleraar van Lodewijk XIV, Antoine Oudin (1595-1653) reeds enkele eeuwen geleden.¹

Op herkenbare wijze de nodige piëteit in acht nemen tegenover het resultaat van de mens-, maatschappij- en patrimoniumvernietigende oorlogsvoering vormt natuurlijk het eerste imperatief bij het herdenken van de oorlog en de bezetting. Er ontsnapt ons dus geen onvertogen woord over de wijze waarop wordt aangetoond hoe enerzijds Ieper en de IJzervlakte en anderzijds Leuven en de andere 'martelaarssteden' hebben geleden onder de barbaarsheid van de bezetter. De scenario's en de choreo-

° Wij leren door te onderwijzen. Gevleugelde uitspraak, toegeschreven aan de Romeinse filosoof en politicus Lucius Annaeus Seneca (4 voor onze tijdrekening tot 65 erna).

1. A. Oudin, *Curiosités françaises, pour supplément aux dictionnaires, ou Recueil de plusieurs belles propriétés, avec une infinité de proverbes et quolibets, pour l'explication de toutes sortes de livres*, Paris, 1640. Oudin was een encyclopedist avant la lettre.

grafieën verdrukten echter vaak de open historische teneur weg van de scène, waar de nationale en internationale bobo's² anderzijds hun prominente stek bezetten.

Het behoort tot de prioriteiten van de herdenkingscultuur om inzicht te verschaffen in de wijze waarop een gemeenschap erin slaagt te leven en te overleven tegen de achtergrond van de oorlogsvoering en de oorlogsomstandigheden. Toen vanaf januari 2014 de tiendelige televisiereeks *In Vlaamse Velden*³ op het scherm verscheen, kon men terecht verwachten dat het wel en wee van en het denken over de Eerste Wereldoorlog hoofdzakelijk zou benaderd worden vanuit een *from below*-perspectief. Die methodiek maakt sinds enkele jaren opgang binnen de historiografie. Zij peilt de historische werkelijkheid vanuit het dagelijkse leven van de 'gewone man' en confronteert die werkelijkheid met het *top down*-perspectief, dat de werkelijkheid en de denkbeelden relateert aan de elites en/of de leidende figuren. Mogelijk wenste *In Vlaamse Velden* te kunnen beantwoorden aan die m.i. redelijke verwachting, maar alles wel beschouwd, miste die – op zich verantwoorde – vermenging van fictie van drama en werkelijkheid haar historisch-feitelijke rugengraat. Een beeldend verhaal moet natuurlijk niet bruikbaar zijn als historische bron, maar het moet wel geschikt zijn als bron van historische kennis.

Blijft het gedrukte historisch-literaire verhaal overtuigender en duurzamer voor het historisch geheugen? Een interessante test is alleszins de roman *Oorlog en terpentijn* van de Vlaamse schrijver en essayist Stefan Hertmans (°1951). Dat werk is grotendeels gesteund op de dagboeken van een frontsoldaat, nl. de grootvader van Hertmans zelf.⁴

Naast (gepubliceerde en niet-gepubliceerde) oorlogsdagboeken, vormen de honderden *frontblaadjes* en *frontbrieven* van de hand van soldaten aan het IJzerfront een bijzondere bron voor een Vlaamse *from below*-geschiedenis van de Eerste Wereldoorlog. Maar die bronnen bevinden zich meestal in de archieven. Zij zijn daar anderzijds wel toegankelijk, maar heel wat auteurs die over die oorlogsgeschiedenis schrijven, willen wel eens verdwalen op weg naar die archieven. Zij komen er dus vaak nooit aan.

De Eerste Wereldoorlog gaf aanleiding tot het ontstaan van een alomvattend politiek en sociaaleconomisch keerpunt in de geschiedenis van Europa, niet in de laatste plaats in België, in Vlaanderen en in de Vlaamse beweging. Talrijke soldaten stapten

2. De term 'bobo' is afkomstig uit de sportwereld. Het begrip wordt vandaag ook gehanteerd als (al of niet denigrerende) betiteling van de kopstukken van de politieke en sociaaleconomische wereld.
3. *In Vlaamse Velden* is de vertaling die de Vlaamse schrijver Tom Lanoye (°1958) schreef van het internationaal bekende gedicht *In Flanders Fields* van de Canadese dichter en WO I-officier John McCrae (1872-1918).
4. S. Hertmans, *Oorlog en terpentijn*, Antwerpen, 2013.

“als Belgische patriotten de oorlog in en als Vlaamse patriotten de oorlog uit”.⁵ Samen met heel wat oud-activisten, vormden die oud-fronters de grondstroom voor het ontstaan van het Vlaamse nationalisme en voor de ontwikkeling van een (vóór de oorlog nauwelijks zichtbaar) antibelgisme. Dat laatste zou zich gedurende decennia ontwikkelen tot het meest radicale pigment van het Vlaamse nationalisme.⁶ Aan de andere zijde van het spectrum zou het Belgische natiegevoel overigens zijn hoogtepunt kennen.

Zoals Dominique De Groen opmerkt in haar symposiumrapport *Nationale identifi- catie in België tijdens de Eerste Wereldoorlog: status quaestionis en nieuwe onderzoeks- richtingen*⁷, ontwikkelden zich tijdens de oorlog van 1914-1918 belangrijke wortels van de nationale identiteitskwes- tie in België. De rol van de Frontbeweging en de negatieve ervaringen van de Vlaamse (respectievelijk Vlaamsgezinde) soldaten aan het oorlogsfront terzijde gehouden, vervulde vooral het *activisme* een motorfunctie bij identiteitsvorming en nationale identificatie tijdens de oorlog en – niet het minst – in de nasleep van die oorlog. Het wezen van het Vlaamse activisme laat zich in belangrijke mate peilen door het verschijnsel van de *Flamenpolitik*, die werd bedacht en uitgevoerd door de Duitse bezetter. Die historiografische belangstelling voor dit thema wordt vandaag nog steeds ten dele beheerst door de stelling die historicus Lode Wils (°1929) reeds veertig jaar geleden uiteenzette: “het *aktivisme*, dat wil zeggen een antibelgische beweging, is door de Duitsers kunstmatig op de Vlaamse beweging ingeënt”. Wils plaatste zich daarbij in het gedachtespoor van Frans Van Cauwelaert (1880-1961), hét voorwerp van studie van de historicus.⁸

Tijdens het hierboven geciteerde symposium veilde Wils, die zijn studie uit 1974 recentelijk actualiseerde⁹, aan de betekenis van de uitspraak van Van Cauwelaert en stelde “dat een vreemd gewas niet zomaar kan ingeënt worden”. In

5. F.-J. Verdoodt, *Wij, ontwikkelde Vlamingen van de voorlinie... De Frontbeweging tijdens de Eerste Wereldoorlog: een culturele identiteit geprangd tussen een reële Belgische natie en een ideële Vlaamse natie, tussen het soldatenoffer en de politieke droom*, in: E. Witte, G. Kurgan-van Hertenryck e.a., *Natie en democratie-Nation et démocratie*, Brussel, 2007, p. 297.
6. Vóór de Eerste Wereldoorlog waren de anti-Belgisch ingestelde flaminganten niet onbestaande maar zij waren alvast niet talrijk in aantal. Zie hierover J. Creve, *Kritische bedenkingen bij de geschiedrijving van de Vlaamse beweging*, in: *Tekos. Teksten, commentaren en studies*, nr. 77, 1995, pp. 33-42. De enkele antibelgicistische agitators die niet voorkomen in het essay van Creve, behoorden tot de meest radicale christendemocraten, die België bestreden vanuit de perceptie dat de Belgische staat stond voor de coalitie van monarchisme, kolonialisme, klerikale dwang en militarisme.
7. Symposium *Oorlog en Nationale identiteit: België en Vlaanderen in de Eerste Wereldoorlog*, Brussel, Paleis der Academiën, 7 mei 2014.
8. L. Wils, *Flamenpolitik en aktivisme*, Leuven, 1974, p. 9 en 259. Wils publiceerde een vijfdelige studie over F. Van Cauwelaert.
9. L. Wils, *Onverfranst, onverduits? Flamenpolitik, activisme, frontbeweging*, Kalmthout, 2014.

zijn studie uit 1974 sijnpelde die benadering overigens reeds vrij omzichtig door: de Duitsers “*hebben dat maar gekund omdat de boom ontvankelijk was voor die nieuwe twijg (...) omdat het antibelgicisme geen volledig ‘vreemd gewas’ was voor de Vlaamse beweging van 1914*”.¹⁰ Tijdens het symposium trokken andere referenten de lijn van die ‘relativering’ door: “*hoewel de inbreng van Duitse zijde wel degelijk reëel was, mogen we ook de Eigendynamik van de flaminganten niet negeren*”.

De *Flamenpolitik*, respectievelijk het activisme, komt dus opnieuw in het vizier als Duits implantaat. Het feit op zich is onder historici sinds decennia geen strijdpunt meer, *quod non* een zaak van *believers* en *non believers*. Die historische ‘certitude’ heeft met andere woorden het ‘vermoeden’ ingehaald dat de synergie tussen activisme en Germaanse geopolitiek een opportuniteit van het ogenblik was, met name de Duitse bezetter die aan de Vlaamsgezinden plots de kans biedt om hun voornaamste eisen te realiseren – het ‘uur dat misschien maar eenmaal slaat voor Vlaanderen’.¹¹

Implantaten zijn natuurlijk lichaamsvreemd, niet-eigen, al toont de historiografie aan dat dit niet-eigen zijn in de Vlaamse casus wel enige relativering verdient. En anderzijds: hoe langdurig en hoe intens verliep de voorbereiding van die ingreep?

In zijn bijdrage *Een beleid uit een stuk? Continuïteit en discontinuïteit in de Duitse Flamenpolitik* onderzoekt Winfried Dolderer daarom in welke mate die politiek reeds vóór 1914 in Duitsland was voorbereid én hoe talrijk de Duitse uitvoerders in België waren tijdens de oorlog. De auteur gaat daarenboven na op welke wijze de *Flamenpolitik* tijdens het interbellum werd verder gezet en hoe hij ten slotte uitmondde in de ‘tweede Duitse *Flamenpolitik*’, met name de Vlaamse collaboratie tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Hoe nauw oorlogsvoering en propaganda met elkaar verweven kunnen zijn, wordt in onderhavig *Wt*-nummer geïllustreerd in *J.D. Domela Nieuwenhuis en de postume lotgevallen van Hauptmann Paul Ehrhardt* van Dick Wursten. Daarin beschrijft de auteur hoe de Duitse officier Paul Ehrhardt als Duits spion in België wordt geëxecuteerd (Zwijndrecht, september 1914) en hoe zowel de Britse als de Duitse propaganda zich die gebeurtenis ten nutte konden maken. Het Duitse regime kon daarbij rekenen op het getuigenis van de Gentse radicale activist Domela Nieuwenhuis.

FRANS-JOS VERDOODT | HOOFDREDACTEUR WT

10. L. Wils, *Flamenpolitik [...]*, p. 259.

11. Een toespeeling op de Vlaamse roman *Eer Vlaanderen vergaat* van Ivo Draulans (= Jozef Simons) uit 1927. De auteur heeft (als betrokkene bij de Frontbeweging) o.m. de spanningen beleefd tussen de Frontbeweging en het activisme omtrent het al of niet loyaal blijven met België. Simons’ roman eindigt met de voorstelling dat het ‘uur van Vlaanderen nog slaat, “*eer het Vlaanderen vergaat*”.